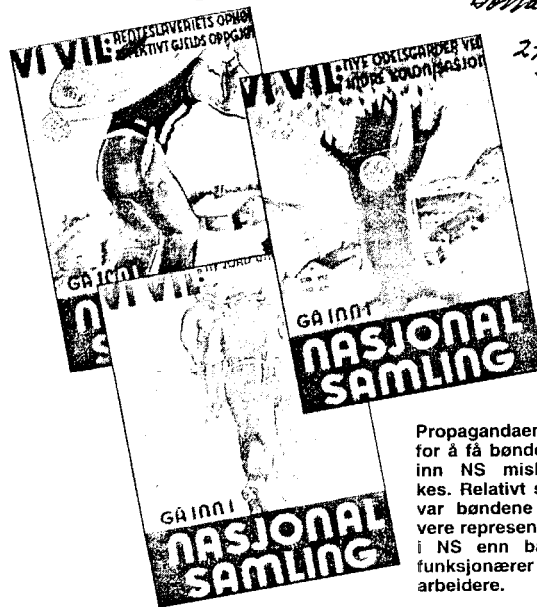

Vendepunkt for Norge:

Bondelaget

108812

Propagandaen for å få bøndene inn NS mislykkes. Relativt sett var bøndene lavere representert i NS enn både funksjonærer og arbeidere.

Da Mellbye ble avsatt

På landsbasis fekk NS aldri stor oppslutning frå bøndene. Til saman var 5950 bønder og fiskarar medlemmer under krigen. Dette talet utgjorde 1,7 prosent av yrkesgruppa - lågare enn for ei rekke andre sosiale grupper, til dømes funksjonærer og arbeidarar. Variasjonane mellom landsdelane var likevel store - under krigen som i 30-åra. Partiet fekk relativt sterkast oppslutning i nokre av dei beste jordbruksbygdene på Austlandet, i Agder og i Trøndelag, og her var det jamnt over bøndene som utgjorde kjernen i medlemsmassen.

Slik oppsummerer Olav Rovde noen sentrale fakta om temaat «landbruk og landssvik», mot slutten av det første bindet av Norges Bondelags hundreårshistorie.

Kjent stoff for mange? Jo, sant nok: Alle femtiårsminnene de siste fem åra har iallfall ført til solid dekning av epoken 1940-45 i massemedia, og den utbredte sympatien for Quisling og Hitler i en del norske bygdesamfunn er blant de fakta som har fått nytt lys på seg. For noen et høyst ubehagelig lys, men heldigvis ikke for flertallet.

Noe som kanskje har vært mindre omtalt i det seinere, er det dramaet som utspiltes i Norges Bondelags ledelse høsten 1940 og vinteren 1941, da det først ble ført forhandlinger om et nært samarbeid mellom bøndenes fagorganisasjon og NS, og da det etter hvert kom til et brudd som kulminerte med at Johan Mellbye ble avsatt av nazi-myndighetene, og Wilhelm Dietrichson gikk av.

Debatten om kursen til Bondelaget hausten 1940 vart ein kamp om Mellbyes sjel. Med den stillinga han hadde i bonderørsla, var haldninga og valet hans avgjerande, og han vart pressa frå begge sider. Ansvar for å leie laget i denne situasjonen kylvte tungt på han, og han var lenge i tvil før han slo inn på ei motstandslinje. «Jeg kan si ærlig og oppriktig,» sa han på representantskapsmøtet i november, «at det har vært en av de største, kanskje den største, påkjenning jeg noensinne har hatt i mitt liv.»

At den personlige påkjenningen

opplevdes som stor, forstå en uten videre: Landet var i en ytterst alvorlig krisesituasjon, og Bondelagets linjevalg måtte få store konsekvenser uansett. At Mellbye sommeren 1940 måtte overtale til å bli sittende som formann - 74 år gammel og med sviktende helse (ikke minst viktig: hørselen var svekket) - det sier også sitt om hva han gjennomgikk den påfølgende vinteren.

At Mellbyes endelige avgjørelse om brudd med NS slett ikke var noen selvfølge, hang ikke bare sammen med all politisk uklarhet som hersket i Norge det første krigsåret, men også med at han og mange andre i Bondelagets ledelse før krigen hadde hatt et svært positivt syn på næringspolitikk og nazistisk bondereising i Tyskland, på tysk åndsliv og kultur. Norges ubestridte bondehøvding fra storgården Grefsheim på Nes (Hedmark) var faktisk en av ytterst få nordmenn som ble invitert til Hitlers femtiårsdag i 1939. (Han takket nei, men sendte et hyllingstelegram, forteller Rovde.)

Det som avgjorde Mellbyes valg, var mange faktorer sammen. Tre av dem var disse: Dels en krets av nære rådgivere som tidligere enn Mellbye selv sto på ei klar motstandslinje, dels stadig mer åpne overgrep fra landets nye herskere (Rovde nevner arrestasjonen av forfatteren Ronald Fangen som en særlig viktig hendelse), og dels et vaklevorent NS, der de mer aggressive elementene provoserte med å ønske seg en langt mer underdanig bondeorganisasjon enn de kunne få gjennom et samarbeid med et Mellbye-ledet Bondelag.

At Mellbyes nei fikk mye å si for at det store flertall av Norges bønder tok klart stilling imot okkupasjonsmakt og overløpere, kan det ikke være noen tvil om. Dermed ble nok også hans nei et viktig bidrag til hele landets avklaring. Rovde skriver at partiet NS, som i første rekke satset på bønder som sitt medlemsgrunnlag, fikk mye vanskeligere for å vinne oppslutning etter at Mellbye stilte seg i spissen for den nødvendige snuoperasjonen.